

ФІЛОСОФІЯ ОСОБИ

1. Особа у філософських концепціях сучасності

Підвищений інтерес до людини як індивідуального явища, як особи - характерна прикмета соціальної філософії. Суть людини як суб'єкта всіх видів діяльності проявляється завдяки взаємодії з іншими суб'єктами, а також з власним середовищем проживання - суспільством і досліджується в системі: людина - людина, людина - спільність людей, людина - суспільство, людина - світ.

Людина ніби вбирає в себе всю багатоманітність соціальних зв'язків і відносин. Суть особливості особи становить не її кров, не її абстрактна фізична природа, а її соціальна якість. Властивості особи не зводяться до її індивідуальних особливостей. Особа тим значніша, чим більше в її індивідуальності є загальних, загальнолюдських особливостей. Індивідуальні особливості і властивості особи — це не одне і теж, що особисті властивості індивіда, тобто властивості, що характеризують його як особу. Сучасний єврейський релігійний мислитель Мартін Бубер підкреслює, що *«особа бачить саму себе. Індивідуальність зайнята своїм моє: мій характер, моя раса, моя творчість, мій геній»*. Отже, для особи характерне твердження: *я є, а для індивідуальності - я така. Напевне правий і Оскар Уайльд, який твердив, що душа людини непізнана: «Ти сам - остання із всіх таємниць»*

Проблема особистості є одною з найскладніших у філософії. Особистість — *„виступає як динамічна, відносно стійка цілісна система інтелектуальних, соціально - культурних і моральноволевих якостей людини, які виражені в індивідуальних особливостях її свідомості і діяльності.*” - визначає Г.О. Нестеренко. Якщо провідним у визначенні індивідуальності є її неповторний вроджений талант, то у особистості – воля, самостійність. Людина виконує в суспільстві визначені ним ролі, виступає як істота соціальна.

Невід'ємними рисами особистості є самосвідомість, ціннісні орієнтації, соціальні відносини, відповідальність за свої вчинки, певна автономність щодо суспільства тощо. Слово "особистість" спочатку позначало маску, яку одягав актор у античному театрі, а потім воно стало позначати самого актора та його роль (персонаж). Пізніше цей термін тлумачився як готовність нести всю повноту пов'язаної з цією роллю відповідальності. Поняття "особистість" стоїть поряд з такими категоріями, як людина, індивід, індивідуальність тощо. Людина як індивідуальність виявляє себе в продуктивних діях, і вчинки її нас цікавлять в тій мірі, в якій вони отримують органічне предметне втілення. Про особистість можна сказати протилежне: в ній цікаві саме вчинки (трудові досягнення, відкриття, творчі успіхи). Якщо поняття індивідуальності підводить діяльність людини під міру своєрідності та неповторності, багатогранності та гармонійності, природності та невимушеності, то поняття особистості акцентує в ній свідомо-вольовий початок. Особистість - окрема людина як індивідуальність, як суб'єкт стосунків та свідомої діяльності по перетворенню соціальної реальності. Це відносно стійка система соціально значущих та індивідуальних рис, що формується в процесі соціальної взаємодії. Це індивід, який завдяки своїм якостям впливає на маси та хід історії. Він знаходиться в

центрі суспільної уваги внаслідок соціальної позиції та виконання соціальної та професійної ролі.

Філософія враховує типи особи, проте, не зупиняється на жодній з них чи їх сукупності, формує свій власний підхід, що ґрунтується на таких критеріях, як ставлення людини до власності та влади, місце та роль людини в системі соціальних, насамперед матеріальних відносин, діяльна участь у громадському житті суспільства тощо. За такими критеріями особа постає як представник тієї чи іншої соціальної спільності як повноважний представник нації, народності або певного сусп.класу [Німецький філософ, психолог *Едуард Шпрангер* (1882 — 1963) залежно від налаштованості особистості на соціально-рольові відносини виокремив кілька типів особистості, що простежуються на всьому історичному шляху розвитку людства: теоретичний, економічний (прагматичний), естетичний, соціальний, політичний, релігійний.

Політичний тип особистості — вбирає в себе прагнення до панування, до розподілу соціальних ролей, здійснюваного через пряме нав'язування свого нормативного поля чи думки іншим особистостям.

Естетичний тип тяжіє до нерольової діяльності. Спілкування для нього — засіб самовираження. Однак індивідуалізм естетичної особистості може часом призвести до закріплення власного світовідчуття в знаково-рольовій формі.

Соціальний тип особистості ґрунтується на установці, відповідно до якої спілкування є формою самовіддачі, розчинення себе в іншому. Любов — основна форма життя соціальної людини. Цей тип не визнає нормативних рамок власної активності, однак, залежно від об'єкта любові (окрема людина, родина, група, людство), може бути схильний до патріархально-рольової або анархічної поведінки, оскільки входження в об'єкт любові для соціальної особистості означає безумовне прийняття усіх форм її життєдіяльності.

Основою для виокремлення *економічного типу* особистості є її прагматична орієнтація, оскільки рольова поведінка для економічної особистості є необхідною умовою досягнення користі.

Для *релігійного типу* особистості головне є спілкування з Абсолютом, Богом, у якому зливаються два типи особистісної активності, два типи спілкування, роль перетворюється на покликання.

Теоретичний тип особистості втілює всепоглинаючу пристрасть до пізнання, йому не властива умовнорольова діяльність. Теоретичний тип особистості далекий від входження, трансцендування, що характерно для екзистенціальної форми особистісної активності. Теоретична особистість може лише перетворити обидва способи на об'єкт дослідження.

На думку російського дослідника *Леоніда Жарова*, можна виокремити кілька великих соціальних типів особистості-діячі, мислителі, люди почуттів і емоцій, гуманісти і сподвижники.

Цікаву типізацію особистостей запропонував у 70-х роках психолог Борис Додонов. Взявши за основу типізації головний вид діяльності людини, від якої вона отримує максимальне задоволення, вчений виділив такі типи особистості: альтруїсти (одержують задоволення від допомоги іншим); практичний тип (максимум задоволення від продуктивно-корисної праці); гностичний тип (задоволення в пізнанні, науці, спостереженні). Приблизно таку саму типізацію особистості пропонує психолог Євген Шаров. Досліджуючи особливості життя та навчання студентів, він виділив такі типи особистості: гедоніст ~ головний принцип життя - отримання задоволення; діловий тип; інтелектуал.

Високий рівень свідомості чи спрямованість діяльності може зумовити перехід особи з одного соціального типу до іншого. Саме людина приймає остаточне рішення щодо своїх

дій та поведінки, які залежать як від обставин її існування, від рівня її свідомості, почуттів та волі.

2. Особа і особистість в українському гуманітарному дискурсі

Останнім часом все більше українських психологів, педагогів та навіть філософів у своїх дослідженнях стали використовувати категорію "особистість". Це, в більшості, має місце тоді, коли прагнуть абсолютизувати одиничні риси при характеристиці певної особи або при необхідності співставлення однієї особи з іншою. Проте особа - це суспільна людина, яка органічно поєднує в собі не лише свої одиничні, а й загальні властивості, риси. Це поняття зорієнтоване на визнання найвищих її цінностей та безумовний авторитет.

Особа - це людина, яка активно, творчо засвоює культурну спадщину, не лише "споживає", а й продукує своє у цей спадок. Формування й культивування людиною цінностей гуманістичного, морального, естетичного змісту та усвідомлення себе як людини розумної, моральної, культурної - є процесом становлення особи. Таким чином, особа - це окрема людина (окремий індивід), психічно здорова, що увібрала в свою свідомість, пам'ять, практику життєдіяльності все загальнолюдське (досвід, знання, культуру, звичаї), творчо переосмислила їх, переробила, "присвоїла" і повсякденно керується ним як своїм власним.

Особа є одночасно і суб'єктом, і об'єктом соціальних відносин. Вона не тільки продукує соціальні дії й діяльність, а й на когось їх спрямовує. Це центр зосередження усіх суспільних дій, мікросуспільство, в якому органічно поєднані діяльнісні, психічні, моральні, інтелектуальні та інші властивості. Це суб'єкт не тільки власної життєдіяльності, людських стосунків, а й пізнання, носій суспільної свідомості, який свідомо вибудовує і спрямовує свою діяльність у світі. Водночас, це цілісна і динамічна система інтелектуальних, соціально-культурних, морально-вольових властивостей людини. Це не тільки реальне, те що існує у людській буттєвості, а й те, що може бути розгорнуто й проявитися в ході життєдіяльності індивіда. Завдячуючи реальним і потенційним рисам, властивостям, якостям особа яскраво виявляє свою винятковість (неповторність та індивідуальність) серед інших людей, а водночас - типовість, загальність. Цим самим вона діалектично поєднує й культивує одиничне, особливе і загальне.

Кожна особа має свій особливий і специфічний світ (індивідуалізацію). В ньому воедино поєднуються матеріальна й духовна сторони суспільного, які відображаються через призму умов життєдіяльності та побуту людини. На формування індивідуальності (рис, властивостей) безпосередньо впливають матеріально-виробнича практика, життя і побут, до яких належить особа. Істотний вплив спричиняє і духовна сфера (духовна культура) епохи. Помітний вплив спричиняють і потреби й інтереси, політична й світоглядна орієнтація, мікросередовище та сім'я.

Проблема особистості є одною з найскладніших у філософії. **Особистість** – „виступає як динамічна, відносно стійка цілісна система інтелектуальних, соціально - культурних і моральновольових якостей людини, які виражені в індивідуальних особливостях її свідомості і діяльності. ”- визначає Г.О. Нестеренко. Якщо провідним у

визначенні індивідуальності є її неповторний вроджений талант, то у особистості – воля, самостійність. Людина виконує в суспільстві визначені ним ролі, виступає як істота соціальна. Як особистість проявляє себе у ставленні до виконання своєї ролі або ролей в суспільстві. Особистість втілює цінності своєї епохи, культури. Сприймаючи цінності як власні, обираючи їх за основу свого світогляду і діяльності, обирає роль в суспільстві, чи виконує визначену так, щоб максимально реалізувати свою систему цінностей. Особистість передбачає самостійність діяльності на основі вільно обраних принципів і відповідальності. Автономність – одна з провідних якостей особистості. Вона сама обирає цілі, обов'язки в залежності від своїх переконань, інтересів. А не від зовнішніх впливів. Свободу особистості забезпечує її вольова готовність здійснювати вибір і брати на себе відповідальність за нього. В особистості домінує свідомо-вольовий початок, який забезпечує не тільки розуміння мети і шляхів її досягнення, але і силу для їх здійснення, незважаючи на всі зовнішні перешкоди. Особистість діє на основі усвідомлення сенсу життя. [4]. Особистість (лат.- persona) - конкретний вираз сутності людини, цілісне втілення і реалізація в ній системи соціально значущих рис і якостей суспільства. Невід'ємними рисами особистості є самосвідомість, ціннісні орієнтації, соціальні відносини, відповідальність за свої вчинки, певна автономність щодо суспільства тощо. Слово "особистість" спочатку позначало маску, яку одягав актор у античному театрі, а потім воно стало позначати самого актора та його роль (персонаж). Пізніше цей термін тлумачився як готовність нести всю повноту пов'язаної з цією роллю відповідальності. Поняття "особистість" стоїть поряд з такими категоріями, як людина, індивід, індивідуальність тощо. Якщо людина тлумачиться як біопсихосоціальна істота, і це поняття передає універсальну причетність Homo sapiens до родової біосоціокультурної організації, то індивід - це одиничний, конкретний, унікальний суб'єкт з індивідуальними рисами (психічні здібності, діяльнісний, розумовий, життєвий потенціал). Особистість у такому разі виступає як індивід, що усвідомлює і реалізує свою індивідуальність соціально. Людина як індивідуальність виявляє себе в продуктивних діях, і вчинки її нас цікавлять в тій мірі, в якій вони отримують органічне предметне втілення. Про особистість можна сказати протилежне: в ній цікаві саме вчинки (трудові досягнення, відкриття, творчі успіхи). Якщо поняття індивідуальності підводить діяльність людини під міру своєрідності та неповторності, багатогранності та гармонійності, природності та невимушеності, то поняття особистості акцентує в ній свідомо-вольовий початок. Індивід тим більше заслуговує право називатись особистістю, чим ясніше усвідомлює мотиви своєї поведінки і чим суворіше її контролює, підкоряючи єдиній життєвій стратегії.

Отже, **особистість** - окрема людина як індивідуальність, як суб'єкт стосунків та свідомої діяльності по перетворенню соціальної реальності. Це відносно стійка система соціально значущих та індивідуальних рис, що формується в процесі соціалізації і є продуктом індивідуального досвіду та соціальної взаємодії. Це індивід, який завдяки своїм якостям впливає на маси та хід історії. Він знаходиться в центрі суспільної уваги внаслідок соціальної позиції та виконання соціальної та професійної ролі. Певну роль у розумінні суті взаємозв'язків особистості і суспільства має теорія соціальної мобільності і стратифікації, запропонована американським соціологом Питиримом Сорокіним. За теорією соціальної мобільності особистість водночас перебуває у кількох суспільних системах: конгломератах (натовпі), верствах (фахівці, політики) та інститутах (політичні партії, церква). У кожній спільності становище особистості визначається кількома диспозиціями: бідний - заможний, гарний фахівець - поганий фахівець. Якщо особистість завжди дбає про перехід у іншу, більш вищу для себе категорію, то для суспільної

системи, навпаки, характерним є зберігання себе у незмінному вигляді і запобігання прагненню людини.

Отже, суть людини в тому, що людина - істота розумна, людина - істота, яка має самосвідомість, людина - істота моральна і вільна та ін. Поняття людини, насамперед, охоплює загальнонародові риси, що відрізняють людину від інших живих істот. Поняття людини в такому визначенні стосується не якоїсь конкретної людини, а людини як представника роду людського. Поняття особистості визначає уявлення про людину як істоту цілісну, яка об'єднує в собі особисті, соціальні і природні якості. Поняття індивідуальності і особистості тісно зв'язані між собою. Індивідуальність виступає тут як суттєва характеристика конкретної особистості, що відбиває спосіб її буття як суб'єкта самостійної діяльності і творчості. Індивідуальне Я складає духовнозмістовний центр структури особистості, її внутрішнє ядро. На основі індивідуального Я формуються інші соціальні та індивідуальні якості.

3. Поняття і прикмети особи.

Поняття "особи" характеризує певні реальні якості людського індивіда. Але це не означає, що риси індивіда і є рисами особи; такі характеристики індивіда, як зріст, колір волосся, вага, особливості, наприклад, форми носа, на особу переносити безглуздо. Як звичайно, до поняття особи включають два найважливіших моменти.

По-перше, особа - це суб'єкт та об'єкт соціальних стосунків, тобто той, від кого продукуються соціальні дії та до кого вони спрямовані: за цією характеристикою особа постає у певних соціальних ролях (наприклад, керівник, сумлінний працівник, енергійний підприємець та ін.), постає представником певних соціальних верств (особа лицаря, селянина та ін.). За цією характеристикою у більшості розвинених країн досить чітко визначають на юридичному рівні, кого і коли можна вважати повноцінною особою, наприклад, за ознакою повноліття, можливістю виконання всіх основних соціальних повноважень та ін.

По-друге, особа характеризується через особливий, неповторний внутрішній світ людини з її темпераментом, знаннями, переконаннями, ідеалами, ерудицією, цінностями. В даному випадку можна вести розмову про "сіреньку" особу, видатну особу, непересічну особу, моральну, принципову особу, особу інтелектуально заглиблену, примітивну та ін.

Оскільки особа постає як певна якість людського індивіда, то кожна особа постає унікальною та неповторною у своїх характеристиках і виявленнях, але водночас вона постає також представником людської особи взагалі, особи як такої, особи як родової характеристики людини.

Коли людина характеризується як особистість до характеристик особи додається "самість". вісь, центр, зосередження усіх дійових, психічних та інтелектуальних якостей: наявність у особи такої "самості" (дечого такого, що робить особу самою собою) дозволяє характеризувати її як сформовану, або розвинену, або досконалу, або духовну особистість.

Концепцію особи створив російський філософ Володимир Соловйов. її суть в тому, що людина вважається містком, що зв'язує божественний і природний

світі. Такий статус має людина завдяки її моральності. З одного боку, людина прагне до позитивної свободи, з другого, - перебуває у світі марноти-марнот. Людина може реалізувати свободу, по-перше, в благородному акті любові до Бога, природи, іншої людини і, по-друге, в самотійній моральній поведінці.

Своєрідною релігієзацією проблеми особи позначена також творчість видатного французького вченого і філософа П'єра Тейяра де Шардена, який дістав блискучу філософську освіту. Людину розглядав як запланований «зверху» наслідок еволюції Космосу, в якому, безумовно, живе й діє вище духовне начало, своєрідний духовний центр Універсуму - пункт Омега. Перетворюючи матерію, людина включається в творчість еволюції й несе за неї відповідальність.

Філософську концепцію особистості Хосе Ортега-і-Гассет починає формулювати, виходячи з факту існування масового суспільства і масової культури. На думку філософа, саме масове суспільство і перетворює особу на знеособленого (усередненого) індивіда, світосприйняття та поведінка якого повністю визначаються зовнішніми факторами. Людина масового суспільства одночасно є і «все», і «ніщо». Стандартизація життя нівелює індивідуальність. Техніка та технологія дають змогу людині творити будь-що, проте, будучи знеособленою істотою, людина творить не знаючи що. В ХХст. ці передумови надзвичайно сприятливі для тоталітарних режимів, звідки беруть витoki всі соціальні колізії. Загрозу масовізації суспільства й особи може відвести духовна еліта, а засіб здобуття суспільної єдності та ліквідації відчуження філософ вбачає в культурних цінностях.

Свобода особистості - це і питання про свободу волі, і про вибір, і про взаємозв'язок різних компонентів структури особистості: вольового, раціонального, ціннісного. Свобода також тісно зв'язана з проблемою відповідальності. Тривалий період за певних умов у вітчизняній філософії панувала точка зору, що свобода є

усвідомленою необхідністю. Джерела ідей йдуть до філософських концепцій свободи Спінози, Гольбаха, Фейербаха, Маркса. Свобода людини подавалася як чітко вписана в систему зовнішнього соціального і природного визначення, де особа мала лише право усвідомити необхідність і діяти у її межах. Адже саме свобода за внутрішньою суттю тільки й може надати можливість людині бути і залишатися самою собою і не підкорятися обставинам. У зв'язку з цим треба розглянути найбільш концептуальні філософські теорії свободи особи. Такими є концепції Іммануїла Канта і Миколи Бердяєва.

Концепція свободи особи Іммануїла Канта і досі в філософії має велике теоретичне і гуманістичне значення, впливає суттєво на дальший пошук напрямку. Іммануїл Кант майже першим в історії філософії обґрунтував принципову різницю між причинністю духовного світу особи і причинністю світу зовнішнього, природно-матеріального. Людина, за Іммануїлом Кантом, не є тільки чуттєво-природна істота, а, по-перше, істота розумна і моральна. І як раз такій якості людини притаманна незалежність від визначальних причин світу зовнішньої необхідності. Ця незалежність і складає свободу людини. Іммануїл Кант розводить свободу і необхідність як суті різних рівнів буття, зараховує зовнішню необхідність тільки до світу явищ, а свободу людини - до речей самих по собі, і тим самим визнає два види причинності: зовнішню і вільну. Дійсно, свобода людини належить до складу речей у собі, з усіма притаманними їм філософськими характеристиками. Свобода має різні поняття належного, що є фактором, що зв'язує причинність різних рівнів. Іммануїл Кант так пояснює зв'язок: належне, що ніколи ще не відбувалося зовні, може визначати діяльність людини і бути причиною її вчинків. Проявляється взаємообумовленість двох світів, а не тільки їх розбіжність. Своєрідне поле діяльності свободи - це моральність людини. У

моральності людини Іммануїл Кант бачить ту суттєву якість, що відрізняє і підносить особистість. Важливо, що філософ не моралізує і не вчить правилам моральності, а, навпаки, формулює принцип автономії моралі: все, що робить людина, повинно виходити, насамперед, від її власних волі і розуму.

Оригінальну концепцію свободи волі особи створив один з найві-доміших представників екзистенціального напрямку в філософії Жан Поль Сартр. На його думку, суть людини - це задум, проект, майбутнє. Людина є тим, ким намагається бути, сама визначає своє майбутнє, проектує долю. Речі, що оточують людину, в принципі не мають суттєвого значення для того, що станеться з людиною пізніше, бо її дії детермінуються не речами (суспільними відносинами, інститутами), а ставленням людини до речей. Людина - вільна істота. Все залежить від того, ким вона захоче бути. Немає такої умови, яка б завадила людині здійснити свій вибір. Скеля, яку я бачу перед собою, міркує Жан-Поль Сартр, буде моїм ворогом, чинитиме опір, якщо я захочу перенести її з місця на місце. Проте та сама скеля стане моїм співучасником, якщо я захочу використати її як підвищення для огляду ландшафту. Все залежить від того, який сенс, значення людина надає речам.

4. Свобода – сутність, прагнення і право особи.

Свобода - самовизначення духа, свобода во-лі, здібність діяти у згоді з самим собою і не визначатися зовнішніми обставинами. Свобода особистості - це і питання про свободу волі, і про вибір, і про взаємозв'язок різних компонентів структури особистості: во-льового, раціонального, ціннісного. Свобода також тісно зв'язана з проблемою відповідальності. Тривалий період за певних умов у віт-чизняній філософії панувала точка зору, що свобода є усвідомленою необхідністю. Джерела ідей йдуть до філософських

концепцій сво-боди Спінози, Гольбаха, Фейєрбаха, Маркса. Свобода людини пода-валася як чітко вписана в систему зовнішнього соціального і при-родного визначення, де особа мала лише право усвідомити необхідність і діяти у її межах. Адже саме свобода за внутрішньою суттю тільки й може надати можливість людині бути і залишатися самою собою і не підкорятися обставинам. У зв'язку з цим треба розглянути найбільш концептуальні філософські теорії свободи особи. Такими є концепції Іммануїла Канта і Миколи Бердяєва.

Концепція свободи особи Іммануїла Канта і досі в філософії має велике теоретичне і гуманістичне значення, впливає суттєво на даль-ший пошук напрямку. Іммануїл Кант майже першим в історії філо-софії обґрунтував принципову різницю між причинністю духовного світу особи і причинністю світу зовнішнього, природно-матеріаль-ного. Людина, за Іммануїлом Кантом, не є тільки чуттєво-природна істота, а, по-перше, істота розумна ^ моральна. І як раз такій якості людини притаманна незалежність від визначальних причин світу зовнішньої необхідності. Ця незалежність і складає свободу люди-ни. Іммануїл Кант розводить свободу і необхідність як суті різних рівнів буття, зараховує зовнішню необхідність тільки до світу явищ, а свободу людини - до речей самих по собі, і тим самим визнає два види причинності: зовнішню і вільну. Дійсно, свобода людини нале-жить до складу речей у собі, з усіма притаманними їм філософськи-ми характеристиками. Свобода має різні поняття належного, що є фак-тором, що зв'язує причинність різних рівнів. Іммануїл Кант так пояснює зв'язок: належне, що ніколи ще не відбувалося зовні, може визначати діяльність людини і бути причиною її вчинків. Проявля-ється взаємообумовленість двох світів, а не тільки їх розбіжність. Своєрідне поле діяльності свободи - це моральність людини. У мо-ральності людини Іммануїл Кант бачить ту суттєву якість, що від-різняє і підносить особистість. Важливо, що філософ не моралізує і не вчить правилам моральності, а, навпаки, формулює принцип автономії моралі: все, що робить людина, повинно виходити, насам-перед, від її власних волі і розуму.

Оригінальну концепцію свободи волі особи створив один з найвідоміших представників екзистенціального напрямку в філософії Жан Поль Сартр. На його думку, суть людини - це задум, проект, май-бутнє. Людина є тим, ким намагається бути, сама визначає своє майбутнє, проєктує долю. Речі, що оточують людину, в принципі не мають суттєвого значення для того, що станеться з людиною пізні-ше, бо її дії детермінуються не речами (суспільними відносинами, інститутами), а ставленням людини до речей. Людина - вільна істо-та. Все залежить від того, ким вона захоче бути. Немає такої умови, яка б завадила людині здійснити свій вибір. Скеля, яку я бачу перед собою, міркує Жан-Поль Сартр, буде моїм ворогом, чинитиме опір, якщо я захочу перенести її з місця на місце. Проте та сама скеля стане моїм співучасником, якщо я захочу використати її як підви-щення для огляду ландшафту. Все залежить від того, який сенс, значення людина надає речам.

Видатний філософ Микола Бердяєв є відомим теоретиком свободи людини. У центрі філософської концепції - особа в усій різнома-нітності її духовного життя. Особа розуміється філософом не як мала частина соціального цілого (держави, роду, соціальної групи), а як всесвіт-універсум, мікрокосм. Важливо, що особа не просто маленька копія величезного понадчуттєвого світу, а й абсолютна цінність світу. Поняття особи у Миколи Бердяєва має концептуаль-ний зміст: усі його роздуми починаються і закінчуються поняттям людина, вважається, що кожна людина є особистість, що основа її духовного буття і призначення людний полягає саме у можливості відкриття у собі особистості шляхом безкінечного самоутверджен-ня. Суть людини полягає не в загальному і

родовому, а в індивіду-альному. Особа має свій неповторний образ. Індивідуальне буття людини, вважає Микола Бердяєв, є первісним, визначальним. Зов-нішня реалізація всього індивідуального і неповторного, що має лю-дина, складає зміст творчості. Творчість - найважливіша характе-ристика людини як особистості. Свобода у Миколи Бердяєва безпосередньо зв'язана з суттю людини: основна якість духа особис-тості. Особа, насамперед, за духовною природою є істота вільна і твор-ча. Свобода є позитивною, творчою потужністю, що нічим не обумовлюється і не обґрунтовується, - це потужність духу творити не з природного світу, а із самого себе. Свобода, вважає Микола Бердя-єв, є самоочевидною і не потребує зайвих філософських обґрунту-вань і доказів.

(з іншого сайту)

Свобода це — можливість поступати так, як хочеться. Інколи під цим мається на увазі, що це — свобода волі. Проблема свободи в історії філософії ускладнюється тим, що багато мислителів намагалося вивести зі сутності свободи обов'язок людини, прагнули або взагалі не вживати поняття свободи, або вживати, обмеживши його певним чином. Але обов'язок ніколи не може випливати зі самої свободи, а лише з етичних міркувань. Будучи необмеженою за своєю сутністю, свобода як раз повинна мати на увазі етику (див. Етика), щоби зробити людей необмежно відповідальними за все те, що вони роблять і дозволяють робити іншим; див.: Атеїзм, Детермінізм, Первородний гріх, Доречність, Індетермінізм, Лібералізм. Доказом реальності свободи як такої проводиться онтологією у вченні про шари, в психології — аналізом образливої для нормальної людини характеристики її як «безвідповідальної», тобто як такої людини, яка не може відповідати за наслідки своїх дій, так як вона не вільна (у значенні свободи).

В історії розвитку поняття свободи поняття творчої свободи поступово витісняє поняття свободи від перешкод (примусу, причинності, долі). В древній філософії (в Сократа і Платона) мова йде перш за все про свободу в долі (приреченні), потім про свободу від політичного деспотизму (в Арістотеля та Епікура) і про біди людського існування (в Епікура, стоїків, в неоплатонізмі). В середні віки малася на увазі свобода від гріха та прокляття церкви, причому виникав розлад між морально необхідною свободою людини та і необхідною всемогутністю Бога. В епоху Відродження і наступний період під свободою розуміли безперешкодне всестороннє розгортання людської особистості.

За часів просвітництва виникає поняття свободи, запозичене з лібералізму і філософії природного права (Альтузій, Гоббс, Гроцій, Пуфендорф; в 1689 в Англії — Білл про права), стримуване поглибленим науковим поглядом, що признає панування всемогутньої природної причинності та закономірності. В нім. теології і філософії, починаючи від Мейстера, Екхарта, включаючи Лейбніца, Канта, Гете та Шіллера, а також нім. ідеалізм до Шопенгауера і Ніцше, ставить питання про свободу як питання про постулат морально-творчої відповідності сутності і її розвитку. Марксизм рахує свободу фікцією; людина міркує і поступає в залежності від спонукань і середовища (див. ситуація) причому основну роль в її середовищі грають економічні відносини і класова боротьба. Карл Маркс визначав свободу як усвідомлену необхідність.